

# “Vrhunac naše narodne umjetnosti na polju gastronomije”: semantički konzervativizam i kulinarski nacionalizam kranjske kobasice u prvoj Jugoslaviji

JERNEJ MLEKUŽ

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Ljubljana

Kranjska je kobasica imala važno mjesto u oblikovanju i razvoju slovenske narodne svijesti u razdoblju od proljeća naroda pa nadalje. Bila je središnji slovenski kulinarski simbol, slovenski kulinarski barjak, jelo koje Slovence nije punilo samo kalorijama nego ih je mastilo i ponosom. A što se događalo s tom namirnicom neizmjernog narodnog ponosa i zanosa u prvoj Jugoslaviji, u doba političkih, društvenih i kulturnih promjena? Kao prije u austrougarskom dobu, ona i tada ostaje središnjim objektom kulinarskog nacionalizma i šovinizma – u velikoj mjeri zarobljena u semantičkom konzervativizmu. Međutim, čak ni tako nepokolebljivi, čvrsti, stabilni narodni simboli, kao što je (bila) kranjska kobasica, nisu (bili) posve konzervirani u vremenu – dakle otporni na društvene, kulturne, političke, gospodarske i druge promjene.

Ključne riječi: kranjska kobasica, narodni identitet, narodni simboli, slovenski tisak, prva Jugoslavija

## RODOLJUBNA DUŽNOST

“Narodna kranjska kobasica” nije bila samo “vrhunac naše narodne umjetnosti na polju gastronomije”, nego, kako čitamo u opisu “II. Kuharske izložbe” 1931. godine u Ljubljani, i svojevrsna esencijalna, primarna “rodoljubna dužnost”:<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Ovaj tekst je djelomični rezultat projekta *Zamišljena materijalna kultura: o širenju nacionalizma u društvu materijalne kulture* (J6-4234).

Kao patrioti započnimo opis izložbe po svojoj rodoljubnoj dužnosti i zadaći narodnom kranjskom kobasicom. Općinski vijećnik g. Miroslav Urbas osobno se potrudio i u svojoj tvornici pored elektrane u Slomškovoju ulici stvarno pripremio kobasice, koje možemo nazvati vrhuncem naše narodne umjetnosti na polju gastronomije. (*Slovenski narod*, 2. 3. 1931: 2)

Kranjska je kobasica jedan od najžilavijih i najkoncentriranijih slovenskih narodnih simbola. Od prvog znanog spomena u slovenskom tisku 1849. godine pa do današnjih dana pokazivala je stabilnost, kontinuiranost i otpornost, osobine koje kod drugih materijalnih objekata označenih slovenstvom najvjerojatnije ne bismo mogli naći (vidi Mlekuž 2013).<sup>2</sup> Kranjska kobasica je najčešći, najdominantniji, najzasitniji "kulinarski" označitelj za slovenstvo i za sve moguće u slovenstvo umočene stvari.<sup>3</sup> U nešto lepršavijem raspoloženju možemo reći da je svojevrstni slovenski kulinarski barjak.<sup>4</sup> Bez kulinarskog barjaka – bez kranjske kobasice, dakle, Slovenci su tek neprepoznatljivo i nepovezano mnoštvo kupuso-, krumpiro-, hm, burekoždera.<sup>5</sup> Njime Slovenci mašu kada žele upozoriti na sebe, kada bodre narodna čuvstva, jačaju ponos. No također, što ovaj put nećemo servirati, i kad se svemu navedenomu protive, podsmjehuju, kad sve to problematiziraju, karikiraju. Kranjska kobasica je dakle, kao što o raznim barjacima u suvremenim društvima utvrđuje Raymond Firth (1973: 356), "kondenzacijski simbol", "fokus društvenih emocija".

<sup>2</sup> Ne postoje znanstveni radovi koji bi potvrdivali navedenu hipotezu. Riječ je o subjektivnoj ocjeni na temelju čitanja opsežne periodike i druge građe iz spomenutog razdoblja.

<sup>3</sup> Prvi znani spomen kranjske kobasice u slovenskom tisku (već s jasno naznačenom narodotvornom ulogom) datira u 1849. godinu (Mlekuž 2013: 33), dakle u doba kad je narodna ideja bila većini stanovništva još uvijek nepoznata i nerazumljiva – u doba kad su pisci u glasilu *Kmetijske in rokodelske novice* (*Poljoprivredne i zanatske vijesti*), kako piše Božidar Jezernik (2008: 27–28), više puta pojašnjavali razliku između riječi narodno i nespretno (slov. *narodno* i *nerodno*, do razlikovanja dolazi jer kad je riječ "narodno", relativno kasno, ušla kod Slovenaca u upotrebu, mnogima je bila smiješna zbog sličnosti s riječju "nerodno", nespretno). Kranjsku kobasicu možemo bez mnogo oklijevanja smjestiti u proces oblikovanja reprezentativne narodne kulture, odnosno proces uključivanja i preobrazbe izabranih elemenata pučke kulture za narod i narodnu kulturu, koji je u literaturi relativno dobro opisan (npr. Burke 1978; Niedermüller 1989). No vjerojatno bi detaljnija analiza ulaska kranjske kobasice u narodni simbolizam pokazala i određene značajne specifičnosti. A to je već tema za drugi naslov koji je u nastajanju.

<sup>4</sup> Jela i drugi sastojci prehrane, po svemu sudeći, vrlo su pogodni kao svjedočanstva nacionalnih, odnosno etničkih identiteta. O toj pogodnosti hrane za narod i narodno imamo priličan broj ozbiljnih i, naravno, vrlo različitih znanstvenih radova (npr. Kisban 1989; Gabaccia: 1998; Ohnuki-Tierney 1993; Penfold 2008).

<sup>5</sup> Usput budi rečeno, brojni podaci govore o tome kako je u Sloveniji burek omiljeniji i popularniji od kranjske kobasice (vidi Mlekuž 2011). Naime, analiza takozvanih nacionalnih jelovnika često pokazuje kako su oni prilično udaljeni od stvarnih prehrambenih praksa ljudi (usp. Ashley i dr. 2004: 76–78). Ali, dakako, određeni znanstveni radovi upućuju upravo na suprotno; naprimjer, riža je kod Japanaca osnovna, svakodnevna hrana i ujedno središnji nacionalni kulinarski simbol (Ohnuki-Tierney 1993). Popis radova koji pokazuju kako se sve hrana definira, kako uspostavlja zajednice te ih razlikuje od drugih, predug je i suviše kompleksan da bismo ga na ovome mjestu naveli. To pitanje je, između ostalog, kopkalo i brojne društvene i kulturne teoretičare u njihovim "klasičnim" djelima, primjerice Thorsteina Veblena, Georga Simmela, Mary Douglas, Pierrea Bourdieua i mnoge druge.

Ali ni taj izrazito ukorijenjeni simbol, taj "kulinarski barjak", "kondenzacijski simbol", "fokus narodnih čuvstava", nije neproblematičan kontinuitet istog sadržaja koji opstaje u vremenu i u istome obliku. Narodni, kao, naravno, i drugi simboli, izloženi su povijesnosti zalihe sadržaja koji se u danom trenutku pokazuju bitnima ili važnima (vidi Rogelj Škafar 2011: 43). Drugim riječima, različiti se elementi narodnog inventara, identiteta, imetka<sup>6</sup> ne mijenjanju sinkrono, neki su stabilniji od drugih. Pitanje koje postavljam u ovome tekstu je: što se, dakle, zbivalo s tom žilavom "narodnom kranjskom kobasicom", s tim "kondezacijskim simbolom" u razdoblju prve Jugoslavije, u razdoblju koje je donijelo političke, društvene i kulturne promjene?

Istraživanje značenja kranjske kobasice i dijalektike društvenih i kulturnih promjena, u koje su ta značenja upisana, postavio sam kao svojevrsan gusti opis (*thick description*). Kranjska kobasica, dakle, nudi određeni gusti ili glagoljivi opis slovenskog društva i kulture, ako prilično slobodno, a pomalo i neukusno, recikliramo taj Geertzov (1973) pojam. Pa ipak, kranjska kobasica u ovome tekstu kao i, razumije se, šire u društvu i kulturi, nije samo svojevrsno zrcalo u kojem se ogledaju društveni, kulturni i drugi fenomeni. Ona je, kao što bi ustrajavao Daniel Miller (1987), samobitna, jedinstvena stvar, fenomen koji ne samo da odslikava nego i stvara, suoblikuje društvo i kulturu.<sup>7</sup>

No, vratimo se gustoj, glagoljivoj kranjskoj kobasici koja ne puni želuca, nego masti riječi. Kako je vrlo slikovito pokazao još Roland Barthes (1997), hrana je sustav kompleksne komunikacije, dakako i one najneposrednije – verbalne. Kranjska kobasica se, dakle, ne uživa samo među zubima, nego i u jeziku. A tom uživanju kranjske kobasice u jeziku, tim mrljama kranjske kobasice na novinskom papiru,<sup>8</sup> posvetit ćemo ovaj naizgled zabavni tekst, koji pak ima mnogo širu ambiciju: ponovno otkriti vlastitu povijest. Ponovo otkriti vlastitu povijest? Sidney W. Mintz (2010: 311) u knjizi koju vrijedi pročitati zaključuje: "Kad jednom shvatimo odnos između objekta [dakle kranjske kobasice] i osobe, tada ponovno otkrivamo vlastitu povijest." U društvu brbljave kobasice, koja je mastila, mrljala novinski papir, otkrijmo, dakle, vlastitu povijest.

---

<sup>6</sup> Svaki narod, smatra Orvar Löfgren (1991: 104), nema samo zajednički jezik, prošlost i sudbinu, nego i narodnu kulturu, narodni karakter, vrijednosti, ukus, krajolik, galeriju narodnih mitova i heroja, zbirku simbola. Tom narodnom imetku, koji je bio proizveden naročito u 19. stoljeću, a dovršen u 20. stoljeću (vidi npr. Hobsbawm i Ranger 1983), moramo u slovenskom primjeru nedvojbeno dodati i kranjsku kobasicu.

<sup>7</sup> Ovaj tekst, naravno, nema eksplicitnu ambiciju konceptualiziranja materijalne kulture kao sastavnog, konstitutivnog elementa društvene reprodukcije, što u u suvremenoj antropologiji u velikoj mjeri provode sve afirmiranije i popularnije studije materijalne kulture, izvorno zasnovane unutar institucije University College London, popularizirane preko časopisa *Journal of Material Culture* i u velikoj mjeri zastupane preko spomenutog Daniela Millera.

<sup>8</sup> Ovaj tekst je dio šireg projekta o mrljama kranjske kobasice u slovenskom tisku, za koji sam pomoću digitalne knjižnice Slovenije (Dlib) analizirao više od 6 000 uglavnom novinskih tekstova, u kojima se od prvog spomena 1849. godine pa do današnjeg dana u ovom ili onom obliku riječi pojavljuje kranjska kobasica. Spomenuto međuratno razdoblje obuhvaća približno trećinu cijele građe, dakle oko 2 000 jedinica, među kojima je i mnogo ponovljenih reklamnih oglasa.

## KRANJSKI KONZERVATIVIZAM I NACIONALIZAM KOBASICE

Što se, dakle, događalo tom slovenskom kulinarskom barjaku u Državi SHS, Kraljevini SHS, Kraljevini Jugoslaviji – prvoj Jugoslaviji? Ne baš mnogo. Kao i u austrougarsko doba (vidi Mlekuž 2013), ona je "veleuvaženi faktor našeg narodnog prestiža", kao što možemo pročitati u glosi koja ironično raspravlja o akciji "mjerodavnih", koji su "poput lepršavih koprena prozirnim girlandama šumorećih i miomirisnih crijeva ukrasili i parfimirali raskošnu ljepotu [ljubljskog] tromostovlja":

Kranjska kobasica je veleuvaženi faktor našeg narodnog prestiža i nesumnjivo je i nadasve hvale vrijedno kad naši mjerodavni i kruhodavni iskazuju zasluženo poštovanje crijevima, koja su bitan dio našeg narodnog ponosa, jer se bez crijeva ne bismo mogli pohvaliti niti kranjskim kobasicama niti debelim crijevima s delikatno krvavim, jetrinim, rižinim ili kašastim sadržajem. (*Slovenski narod*, 25. 11. 1933: 2)

Predstavlja, dakle, "naš genius loci", kao što nas uči putopis "Na češkom istoku":

I doista su nas takoreći primili u naručje i zagrlili suštom ljubaznošću koja strancu na putu čini tako dobro kao gladnomu komad pravog pardubiškog pernika. A propos: znate li što je pernik? Dogodilo mi se kao i onomu strancu koji je bio u kranjskoj *deželi* i nije poznao – strašno, kakvo neznanje! – našeg *genii loci* kranjske kobasice sa cvičekom. Pernik je medenjak, ukrašeni kruščić, u Pardubicama je taj pernik genius loci; tu je domovina licitarskih srca, medenih konjića i ljudskih figurica, oblatni i pogača. (*Jutro*, 5. 11. 1933: 3)

Ili, nešto suhoparnije, ona je "naš simbol", kako možemo pročitati u "Sjećanjima na slovenski bataljun":

S tim je novcem satnik Nejedly poslao Kraševca i Goljevščeka u Bukurešt u "nabavu". Tamo su potkupili njemačkog šofera i kupili 4 vagona krumpira, više bačvi masti i preko 20 utovljenih svinja. Od tada je bataljun svaki četvrtak imao kranjsku večeru, s glavnom točkom, našim "simbolom" – kranjskom kobasicom... (*Slovenec*, 5. 11. 1939: 6)

Kako veli Arjun Appadurai (1981: 494), koji kao da je mislio upravo na kranjsku kobasicu: hrana je "nevjerojatno plastični oblik kolektivne reprezentacije" s "mogućnošću mobiliziranja snažnih emocija".

No, kranjska kobasica nije bila samo stvar prigodnog, povremenog veličanja; ona pripada i svakodnevnim "nacionalnim rutinama", "običajima kojih se [Slovenac] grčevito drži, od kojih osjeća žal za domovinom", kako nam tumači tekst s rječitim naslovom "Ljubav prema domovini":

Englez žudi za svojom pečenkom, Francuz za vinom i lakom hranom, Talijan za makaronima, Čeh za pivom i knedlama, Slovenac za kranjskim kobasicama, Rus za borščem i peljmenima itd. Svaki narod ima svoje običaje kojih se grčevito drži i od kojih osjeća žal za domovinom. (*Slovenski narod*, 23. 2. 1933: 4)

Ona je, dakle, nešto što pripada "starom, lijepem slovenskom običaju" i "nedvojbeno bi odlično išla u slast i božanstvima na Parnasu i Olimpu", kako smo poučeni u drugom žanru – feljtonu, podlistku:

Po starom, lijepom slovenskom običaju društvo je postojano sjedilo i pilo sve do sutona, a u to su vrijeme gospoda Tomaž i Gašpar zaključila kako bi kranjske kobasice i cviček nedvojbeno odlično išli u slast i božanstvima na Parnasu i Olimpu. (*Jutro*, 26. 5. 1928: 6)

Čini se kako za kranjsku kobasicu ne važi ona Braudelova tvrdnja (1988: 268) da užici u kojima sudjeluje previše ljudi ubrzo gube svoju privlačnost. Gotovo pouzdano, može se reći i obratno: Kranjska kobasica – "najvažnija" među "proizvodima koji su tipični za Sloveniju" – privlačna je (i) zato jer nudi užitak za mnogo ljudi, kako čitamo u članku "Gore dolje po ljubljanskoj tržnici":

Tržnica za namirnice u Ljubljani mnogo je veća nego što bismo očekivali za grad u kojem sigurno petina stanovnika ima svoje vrtove. A tu se ne prodaje samo povrće, nego i drugi proizvodi tipični za cijelu Sloveniju. Najvažnije su među njima jamačno kranjske kobasice i na tržnici se te kobasice nalaze u velikim količinama i u najrazličitijim stanjima svog kratkog života koji svoju svrhu postiže tek u smrti, kada se oprašta od ovoga grijeshnoga svijeta te utone u tajnovitu metamorfozu trbuha. U najmanju ruku, što se tiče njihove svrhe – jer tek na kraju svog života dosižu svoj cilj – najsličnije su na tržnici najzastupljenijim bogomoljkama. (*Jutro*, 4. 3. 1928: 10)

Kranjska kobasica je jednostavno "naš specijalitet", kako je opisuje kratka vijest o posjetu "naše divne gorenjske" maršala francuske i počasnog vojvoda srpske i jugoslavenske kraljevske vojske Louisa Félix Marie François Francheta d'Espereya: "U animiranom raspoloženju za ručkom g. maršal je izjavio da je malo tako lijepih krajolika na svijetu kao što je naša divna Gorenjska. I našem se 'specijalitetu', kranjskoj kobasici s kupusom, g. maršal također obradovao" (*Slovenec*, 19. 10. 1928: 2). Kranjska kobasica je, dakle, stvar narodnog ponosa. Njezino ovakvo ili onakvo uživanje (pa i cijenjenih stranaca) mobilizira narodna čuvstva, potpaljuje narodni ponos.

Na tragu Michaela Billiga, za novinsku kranjsku kobasicu mogli bismo reći da je (bila) važan element slovenskog banalnog nacionalizma. Billig u djelu *Banal Nationalism* (1995) definira taj nacionalizam kao samorazumljive na-

vike i prakse svih vrsta koje nacijama omogućavaju svakodnevnu reprodukciju. Banalni nacionalizam "obuhvaća kako predrasude, tako i stereotipe, kao što su vješanje zastava, dane zahvalnosti, državne godišnjice, te obične dane prekomjernih čuvstava" (isto: 166). Billigovo djelo omogućuje važan pomak u razumijevanju ne samo svakodnevnog, banalnog nacionalizma nego i reprezentativnih elemenata nacionalne kulture – koji, slijedimo li Billiga, osim sakralne imaju i svoju svjetovnu prirodu, profani, banalni život, koji dakako najčešće ne primjećujemo, ali koji je isto tako važan u reprodukciji nacionalizma, nacionalne svijesti. Nacionalna kultura u najširem značenju ima, dakle, i latentnu i manifestnu prirodu, i sakralnu i profanu stranu. Ona se aktivira ili izaziva pozornost u nekim situacijama, a u većini drugih miruje i spava. Međutim, što je najvažnije, i ta nas spavajuća priroda svojom neprestanom prisutnošću uglavnom nesvjesno upozorava na narodnost, uvjeravajući nas, kao što je rekao Ernest Gellner (1983: 6), kako danas "čovjek mora imati narodnost, kao što mora imati nos i dva uha". Značajan je element banalnog nacionalizma, što doduše Billig u svojoj raspravi prešućuje, i kulinarsstvo, a time i kranjska kobasica – presudni objekt u slovenskom banalnom kulinarskom nacionalizmu.

Billig, slično kao i Benedict Anderson (2003), s kojim ćemo nastaviti Billigovo razmišljanje, značajnu ulogu u banalnoj reprodukciji nacionalnog pripisuje dnevnom tisku. Te naizgled nevažne, banalne, minorne priče, djelići, krhotine, većinom iz novina, svjedoče o posebnom ortaštvu kranjske kobasice i slovenskog tiska u reprodukciji narodne (slovenske) svijesti. Novine – prema Benedictu Andersonu glavno "proizvodno sredstvo" za oblikovanje i razvoj narodnog identiteta – nisu bile važne samo zbog afirmacije ideje da su ljudi koji čitaju isti jezik pripadnici iste (narodne) zajednice – što im je omogućilo da su neznance onkraj granica lokalnih zajednica zamišljali kao pripadnike iste zajednice. Novine su donosile, širile i utvrđivale ujedno i zajedničke teme, sadržaje, ideje, simbole i njihovu specifičnu percepciju te tako gradile, učvršćivale i oblikovale narodna zajedništva.

Slovenski je tisak, dakle, svoje čitateljstvo opominjao kako predstavlja narod jedne kobasice. Kranjske kobasice! Zajedno s Benedictom Andersonom (2003: 161) možemo reći kako štovanje i hvaljenje kranjske kobasice u slovenskim novinama, kao i drugdje, donosi "iskustvo simultanosti". "Ljudi koji se međusobno ne poznaju" jedu istu kranjsku kobasicu. Međusobno prepoznavanje štovanjem kranjske kobasice osigurava svojevršno redovito rekonstruiranje naroda. Riječima prve Pavlove poslanice Korinćanima: Budući da je samo jedna kranjska kobasica, mi svi smo jedno tijelo, jer smo svi mi dionici jedne kranjske kobasice.<sup>9</sup>

<sup>9</sup> U izvorniku: "Budući da je samo jedan kruh, mi svi smo jedno tijelo, jer smo svi mi dionici jednoga kruha" (*Biblija* 1976: 1081; 1 Kor, 10,7.).

Stoga i mlade, znanja željne ljude valja toviti ponosom, ugledom kranjske kobasice. Zajedno s Pierreom Bourdieuom (2002a, 2002b) možemo reći da kranjska kobasica svojom čestom, gustom prisutnošću značajno služi učvršćivanju narodnoga habitusa – ukupnosti dispozicija koje strukturiraju i nesvjesno svrstavaju uloge, kategorije, percepcije, identitete i razlikovanja povezana s narodnošću. U primjeru kranjske kobasice (umotane u novinski papir, ali i svekoliki drugi) riječ je o, kako je to nazvao Orvar Löfgren (1991), "mikrofizici učenja pripadnosti" – odnosno, načina nacionalizacije rutina i trivijalnosti. I u *Slovenskoj vježbenici za građanske škole*, gdje je nalazimo u društvu najelitnijih "slovenskih stvari" – jezika i književnosti, kranjska kobasica vjerno služi učvršćivanju narodnog habitusa ili, jednostavnije, služi učenju narodne pripadnosti:

8. vježba. Iz riječi u zagradama tvorite prisvojne pridjeve, a osobna (ili u osobnoj uporabi) vlastita imena precizno odijelite od ostalih vrsta vlastitih imena! / Dragocjeni (Prešeren) rukopisi izgubili su se nakon pjesnikove smrti. Iz (Celovec) rukopisa upoznajemo stare jezične oblike. Tko je uspio riješiti (Župančič) Sto zagonetki? U školi smo već čitali (Aškerc, Gregorčič, Jenko, Vilhar i Vodnik) pjesme. Najviše (Srbija) narodnih pjesama slavi Kraljevića Marka. Ukusni (Ljubljana) kupus i (Kranjska) kobasice na dobrom su glasu. (Brinar 1934: 124)

S nešto većom mjerom pretjerivanja i mašte mogli bismo govoriti o posebnom žanru, podvrsti publicističkog pisanja o kranjskoj kobasici: "kranjsko-kobasičkom hvalospjevu" – nekritičkom, oholom, bogato začinjenom opjevavanjem, štovanjem, slavljenjem kranjske kobasice, obilno zamašćenom narodnim ponosom. Kako veli Dunja Rihtman Auguštin (2001: 8), doduše za političke mitove: "njima nisu potrebne činjenice, nego lijepe slike". A kako nas uči tekst, koji doduše govori o kaši od prosa, "[k]ranjskim kobasicama navodno nije potrebno pjevati hvalospjeve". A zašto bi? "Mnogim jelima valjalo bi zapjevati hvalospjev; ali ne smijete odmah pomisliti na nekakve iznimne poslastice. I za jela važi da se dobra roba sama hvali. Kranjskim kobasicama, navodno, ne treba pjevati hvalospjeve" (*Jutro*, 12. 6. 1943: 6). Ali, naravno, to da nas tekstovi uvjeravaju kako im ne treba pjevati hvalospjeve još ne znači da im se hvalospjevi ne pjevaju:

U Švicarskoj se strani gosti dive ljepoti planinskog krajolika, u Italiji umjetničkim djelima, a kod nas se dolaze diviti — kranjskim kobasicama, šunki, pečenoj piletini, maslacu, domaćim mliječnim kiflicama i primamljivim žemičkama. / Planinska ljepota ponekad gurne ljude u smrt, umjetnost ih uljulja u snove, a maslac, kobasice i šunka sa žemičkama i kiflicama gladne podižu u nebesa. / Zato stranci jednoglasno tvrde da se u Jugoslaviji živi kao u raj. (*Cik-cak*, 1. 5. 1938: 3)

No, kako nam svjedoče brojni hvalospjevi kranjskim kobasicama, one nisu samo predmet banalnog kulinarskog nacionalizma, nego, kako navodi Carole Counihan (2004), i "kulinarskog šovinizma", kad zaljubljenost u vlastita kulinarska umijeća postane nadmena, slijepa ili čak netrpeljiva spram umijeća drugih. Za Slovence je, barem u prvoj Jugoslaviji, taj kulinarski šovinizam sužen na samo jedan objekt. Prema Ernestu Laclauu (2000: 303) možemo ga označiti kao (kulinarski) hegemonijski objekt – kad izvjesna pojedinost, ovdje kranjska kobasica, "preuzme funkciju univerzalne reprezentacije" slovenstva.



Slika 1. Hegemonijski objekt kao šešir (Cik-cak, 14. 6. 1939: 3)

Ipak, to kulinarsko domoljublje nije neproblematična, unutaranja konzistentna stvar. Što i gdje je zapravo u prvoj Jugoslaviji bila domovina kranjske kobasice?

Između istoka i zapada, sjevera i juga, i Jugoslavije i ostaloga svijeta, svinjetina dolazi među ljude. Bilo kao šunka, omiljene *krmenadle*, krvavice, jetrene kobasice, kotleti, *šintelpratli*. Dimljena rebarca, razne vrste pečenki – pajcek je svuda i uvijek dobrodošao krotitelj gladi onih koji za njega imaju samo riječi



priznanja. Po odojku i čevapčićima postao je poznat naš orijent, a u znaku kranjske kobasice i neizbježnog cvičeka blijedi sve ono što je u svijet posjeduje kao plemenito. Naši zapadni susjedi imaju makarone. Česi svoje knedličke. Rusi svoj boršč, Mađari paprikaš – ali što može svjetska gurmanska strast u usporedbi sa svinjetinom strpanom u crijeva kranjske kobasice! U poeziji svinjskih delikatesa topi se sva mudrost i bože sačuvaj da domaćice naume prevariti trbušaste grdobepa da umjesto prašičića ležu jaja!... (*Jutro*, 5. 3. 1938: 4)

No, to pitanje ozbiljnije postavljamo u sljedećem poglavlju. Zadržimo se još malo pri toj, kako je rekao Hobsbawm (1993: 282), "simboličkoj prezentaciji narodne veličine i sjaja", pri tom neproblematiziranom toposu – hvalospjevima, odama, pohvalama kranjskim kobasicama, koje nisu bile ograničene samo na svakojake žurnalističke, publicističke i druge ambiciozne žanrove pisane riječi. Nalazimo ih i u manje ambicioznim rječotvorinama, tamo gdje ih ne bismo očekivali, na primjer, u reklamama – vratimo li se na početak teksta "općinskomu vijećniku g. Miroslavu Urbasu" – proizvođaču kobasica, "koje možemo nazvati vrhuncem naše narodne umjetnosti na polju gastronomije".

Često su kranjske kobasice najistaknutiji središnji oglašavani predmet u reklamama mesnica, delikatesa, trgovina – postavljene u vitrinu izloga, kao što možemo vidjeti u reklamama "slovenskog mesara" u SAD-u, gdje su među Slovencima isto tako predstavljale središnji objekt kulinarskog nacionalizma:

Ustanovljeno leta 1823.



## Naznanilo

Otvoril sem na novo v hiši  
**v Slomškovi ulici št. 13**  
 poleg Mestne elektrarne

lokal za mesulco in za delikatesne mesne izdelke

V zalogi bom vedno imel:

sveže meso: goveje, prašičevo, telečje in svežo slanino  
 prekajeno meso: šunko, zvito šunko, reberca, kare, hamburško slanino, paprika slanino i.t.d.

mesne izdelke (lastni proizvod): tlačenko, šunkarico, letno, tirolsko, poljsko, navadno, ograko salamo, safalača, posebne klobase, kranjske klobase i.t.d.

drugo delikatesno blago: kuhana šunka, sir, sardine, svinjska mast i.t.d.

**vse najboljše kakovosti**

Izdelujem in razpošiljam tudi, kakor dolej, poznano najboljše pristne

**Urbasove kranjske klobase**  
 z zaščitnim znakom na vsaki špič.

Postrežba je vestna in točna s prvovrtnim blagom po najnižjih cenah na drobno in na debelo, po pošti in železnici v vsaki množini.

Za zaupanje in naklonjenost naročil se najtopleje priporoča starorenomirana trdka

## M. URBAS

(lastnik: MIROSLAV URBAS)  
 mesar in klobasničar  
 LJUBLJANA — Slomškova ulica št. 13  
 Telefon: 33-22 — (poleg Mestne elektrarne)

P o m n i t e :

**Kranjske klobase**  
 z zaščitnim znakom na vsaki špič  
 s a m o  
**Slomškova ulica št. 13**  
 poleg Mestne elektrarne

Slika 2: Potvrđeno najbolje, prave Urbasove kranjske kobasice sa zaštitnim znakom na svakom štapiću (*Slovenski narod*, 7. 1. 1938: 3)



Slika 3: Slovenski mesar i prave kranjske kobasice (*Edinost*, 7. 4. 1925: 12)

Što da, dakle, kažemo nakon ovih sočnih, vragolastih, tu i tamo ugriznutih i u klupko s narodnim ponosom smotanih kranjskih kobasica? Da s kranjskom kobasicom i narodnim ponosom nema šale? Zacijelo! Zaključimo riječima Davida Lowenthala (1991: 205): "Slavljenjem simbola svojih identiteta društva zapravo štuju sama sebe." Slavljenjem kranjske kobasice, dakle, Slovenci su štovali (i još štuju) sami sebe. Ali to je već znana, glasna i hvalisava priča (vidi Mlekuž 2013). Što je, dakle, ono novo što je ugrizlo u "naš genius loci", "veleuvaženi faktor našeg narodnog prestiža", "vrhunac naše narodne umjetnosti na polju gastronomije"?

## NOVA VREMENA, NOVA KOBASICA I/ILI PEČENI PUŽEVI

Mogu li se uopće pronaći pukotine u toj čvrstoj konstrukciji narodski zamišljene kranjske kobasice? Ili, ako smo manje ambiciozni, mogu li se opaziti pukotine na toj sjajnoj, s prokletom dobrim ljepilom priljepljenoj etiketi na slovenski narod, kako se može pročitati u tekstu, koji se, doduše, oduševljava talijanskim Savezom protiv psovanja:

Savez protiv psovanja. Takva je liga bila osnovana prije 13 godina u Italiji. Svatko zna da je bila potrebna. Jer Talijani su poznati kao psovači najružni-

je vrste. U čast Mussoliniju valja priznati da je odlučio izbrisati tu mrlju sa svojeg naroda. Svojim je odredbama također podupro nastojanja te lige, koja već dulje postoji. Kako priopćuje vatikanski list *Osservatore Romano*, ta je liga postigla lijepe uspjehe. I veće no što je najprije namjeravala. Odučila je narod ne samo od onog ružnog psovanja Boga, Marije i svetaca nego i od prljavog govora i raznih prostačkih izraza, koji su se prije činili svakidašnjim načinom međusobnog komuniciranja. Potaknuto tim lijepim uspjesima rumunjsko je poslanstvo pri Svetoj stolici, odnosno njegov duhovni savjetnik, zamolilo da se pravila te lige uvedu i u Rumunjsku. A bila bi potrebna i puno šire, dapače i u Slovenaca, naročito u poratno doba. Ono što su Talijani odbacili, naraslo je kod naše mladeži u domovini. Još neka nam ti primitivci oduzmu svjetski glas Marijina naroda ostat će nam još samo kranjske kobasice, po kojima će nas svijet poznati. (*Domoljub*, 24. 3. 1937: 14–15)

Parafrazirajući Karla Marxa možemo reći da ta "kranjska tradicija" – kranjska kobasica – leži poput more na mozgu svih živih, hm, Kranjaca:<sup>10</sup>

U cijeloj stvari je, naime, najzanimljivije to da je vrag uzeo Kranjsku – ali ne i njezina patrona sv. Josipa. Još uvijek se diljem bivše Kranjske slavi kao zemaljski patron; a što drugo? Izgleda da više nije ni crkveni praznik. Može se, dakle, govoriti o tradiciji. Ali mora se govoriti u svim pogledima, svestrano oprezno, krajnje dostojno i ponizno iskreno, jer kranjsko zamjeranje veće je od ponosa i časti, tradicije su svete svakom pravovjernom Kranjcu. Zato neka bivši Kranjci vide u svim tim riječima samo izraz najdubljeg poštovanja spram svega što im je sveto, ne izuzevši crvene kišobrane, *aufbikse* [poziv na tuču], kranjske kobasice i zemaljskog patrona. (*Slovenski narod*, 20. 3. 1931: 3)

Dakako, kranjska kobasica nije bila neproblematičan kontinuitet istog sadržaja. Narodni, kao i drugi simboli, podložni su povijesnosti danog sustava sadržaja, koji se u određenom trenutku pokazuju bitnima, važnima, konstitutivnima. Tako i nepokolebljivi, čvrsti nacionalni simboli, kao što je kranjska kobasica, nisu posve konzervirani u vremenu – neovisni o društvenim, kulturnim, političnim, ekonomskim i drugim promjenama.

No u primjeru ove veleuvažene kobasice, "veleuvaženog faktora našega narodnog prestiža", u novije je vrijeme postalo problematično već samo njezino ime; u doba kad smo "'Herzogtum Krain' izbrisali sa zemljovida", valjalo bi je i nazvati drukčije. Tako eto razmišlja pisac glose "Pod sitom i rešetom" u *Slovenskem narodu*, koju ovaj put navodimo u cjelini:

---

<sup>10</sup> U originalu, u srpskom prijevodu: "Ljudi prave svoju vlastitu istoriju ali je ne prave po svojoj volji niti pod okolnostima koje su sami izabrali, nego pod okolnostima koje su neposredno zatekli, koje su date i nasleđene. Tradicija svih mrtvih generacija pritiskuje kao mora mozak živih" (Marx 1949: 15).

Ja, bitte sehr, meine Herrschaft, nichts ist ewig, leider nichts. Radetzkog smo maknuli na gradski majur, i njegov podest. Germanofilstva je svaki dan sve sve manje i uskoro ćemo blagodarni duh carsko-kraljevskih vremena moći osjetiti samo još nedjeljom i praznicima na promenadi. Radnim danom u gradu se njemački može čuti jedva na svakom drugom uglu. Napredujemo. Jedino što nismo dosljedni u svojem napretku. "Herzogtum Krain" smo izbrisali sa zemljovida, ne želimo se više otvoreno dijeliti na Kranjce i Štajerce; te i slične spomenike odbacili smo u staru kramu, a podesti nam još uvijek stoje. / Ako smo već postali Slovenci ili stanovnici dravske banovine, prestanimo već jednom govoriti o kranjskim Janezima i kranjskim kobasicama. To smeta patriotskom uhu. Budimo dosljedni i govorimo o slovenskim i dravskim Janezima, o dravskim kobasicama, o dravskim zemaljskim staležima. Treba živjeti s duhom vremena! / Primjedba uredništva: Ideja o dravskim Janezima je posuđena. (*Slovenski narod*, 23. 6. 1933: 2)

Takozvano jugoslavensko pitanje (vidi npr. Vodopivec 2006: 162-176) ostavilo je, dakle, mrlju i na kranjskoj kobasici. A ime tog "našeg genui loci" ne smeta samo "patriotskom uhu" dravske banovine, nego podbada i unitarističku volju, kako čitamo u svojevrsnom feljtonu koji na čudan način raspreda o "znamenitom jubileju" piščevog sina Leva – o "sedmogodišnjici njegovih prvih pelena", odnosno o sedmom rođendanu:

"Fino" mu se čini [Levu] sve pod milim nebom. Po svojoj čudi upravo je "zadovoljni Kranjac". Odnosno, ne znam kako bismo rekli danas kad više nema Kranjaca, nego je na mjesto kranjske pokrajine stupila ljubljanska vlast. Po ustavu bi izgleda trebalo reći "zadovoljni državljanin kraljevine SHS pod ljubljanskom vlašću". Nešto je duga ta riječ. I za kranjsku kobasicu nije zgodno ako izgubi svoje pošteno staro ime. Novo ime, kakvo bi joj priličilo po ustavu, stvarno je predugo, naročito čovjeku koji dođe gladan u gostionicu i htio bi je brzo naručiti. Ja bih predložio da je jednostavno prekrstimo u SHS kobasicu, da tako pridonese ujedinenju i mi svoju žrtvu i svoj udio pa će se na kraj stati trpkim prijekorima. (*Slovenski narod*, 1. 7. 1923: 2 i *Glas naroda*, 19. 7. 1923: 4)

Nova vremena su, prema tome, vremena novih "konsolidacija" – pa i "kuhinjskih", što, barem što se tiče kranjske kobasice, može značiti mnogo toga. U svojevrsnom putopisu čitamo kako konsolidacije mogu biti i ponosno-, odnosno narodnotvorne: "Kako se konsolidiraju političke stvari tako se konsolidira i naša kuhinja. Nama dolaze *filana* paprika i sarma, a dolje putuju slavne Urbasove kobasice, koje čine čast poštenom imenu kranjske kobasice" (*Jutro*, 22. 4. 1927: 3). I ako je kranjska kobasica upotrebljiva za ovakve i onakve "konsolidacije", onda je to zgodno, kako vrlo dobro znamo iz austrougarskog doba (vidi Mlekuž 2013), i u svakojakim sporovima. A nova vremena donose i nove probleme, nove neprijatelje, a time i nove prehrambene "dru-

gove" – nove skupine znakova, nove paradigme, kako čitamo u članku "Živjeli makaroni!":

Civita fascizta jako hvalevrijedno napreduje. Kako ne zna kud bi s tisućljetnom kulturom, počela je kultivirati naše s onu stranu granice te ih je kulturno takoreći rasteretila. Sada, kad je kultura ispod krova, fašisti su se bacili na makarone te su ih kultivirali tako da ponesu slavu fašističke kulture širom okrugloga svijeta. / Naš Pepe, onaj koji sjedi u uredništvu i prati kulturne fenomene, dobio je preko radija krasan egzemplar najnovijeg izratka fašističke kulture makarona. Taj je makaron izrađen u Bologni, i to u talijanskoj trobojnici. Tako je lijepo šaren i zgodan da jednostavno sam hoće u usta. Tko ne vjeruje, može taj kulturni fenomen pogledati kod Pepea besplatno. Pepe veli da mi Kranjci ne smijemo zaostajati za makaronarima što se tiče patriotizma. Zato bi ubuduće valjalo izrađivati kranjske kobasice u slovenskim bojama – oličene bijelo-plavo-crveno. Mesari imaju riječ. (*Slovenski narod*, 21. 12. 1927: 2)

Međutim, i navodni drugovi, bratski narodi – Hrvati znaju uzavreti čuvstva Slovenaca u kojima se, naravno, kuhaju i kranjske kobasice:

Nekvalificirano se zalijeću zagrebački listovi u Slovence u sporu oko morskog vuka, o kojemu je sve bilo dogovoreno s ribarima da ga dovezu u Ljubljanu. Pukim je slučajem ispalo tako da je morskog vuka dobio Zagreb, koji ga unatoč svim intervencijama i pozivanjima na dogovor s ribarima nije htio ispustiti iz ruku. Na kraju smo čuli nategnut izgovor kako se morska neman već raspada pa je zagrebački gradski fizikat zabranio prijevoz morskog vuka u Ljubljanu. I umjesto da zagrebački listovi o tome šute, ili barem objektivno utvrde kako postupanje onih koji su u svojim rukama imali odluku nije bilo posve korektno, oni se zalijeću u Slovence, jer, kao da nemaju dovoljno atrakcija – kranjske kobasice, cviček i Triglav – žele još i našeg morskog psa. (*Slovenski narod*, 10. 9. 1934: 3)

I "atrakcije", po kojima su Slovenci među bratskim narodima na glasu, mogu vlasnicima – dakle narodu kranjske kobasice, postati nametljivima. Tako su se i piscu članka pod naslovom "Čovjek koji kaže da mu je 'Slovenija pročitana knjiga'. Kakvim budalama srpski pisac Drainac smatra nas Slovence" – popele na vrh glave: "O Slovincima kaže [srpski pisac Drainac – čovjek koji kaže da mu je 'Slovenija pročitana knjiga'] kako su svi jednako obučeni. Svi nose zelene šešire, a u njihovim će se ormarima naći dobre kranjske kobasice" (*Slovenec*, 21. 5. 1933: 4). Sjaj kranjske kobasice može, dakle, predstavljati i pomutnju ako njime upravljaju drugi narodi kojima kranjska kobasica ne pripada.

A i taj sjaj, doduše, vrlo polako, počinje u prvoj Jugoslaviji pomalo blijedjeti – kranjska kobasica, najprije kolebljivo, dobija ulogu označitelja nekih "starih", proteklih vremena. Tako u članku s podnaslovom "Jedina farma puževa kod nas" čitamo:

Ponekad mi, Slovenci, mislimo kako ništa na svijetu nije bolje od naše kranjske kobasice. Da nam netko spomene pečene puževe, mi bismo mu se smijali ili bismo se zgražavali. Veliki narodi, kod kojih je i kuharska umjetnost razvijenija nego kod nas, odavno cijene puževe kao izvrsnu delikatesu. Prije rata smo navodno u bivšoj Jugoslaviji imali više uzgajališta puževa u Prekmurju i u Bosni. (*Slovenski narod*, 19. 2. 1945: 3)

Članak nam doduše ne otkriva što je u razdoblju "jedine farme puževa kod nas" bolje "od naše kranjske kobasice". Ipak, veliku cijenjenost kranjske kobasice postavlja u prošlo vrijeme i nasuprot nekadašnjemu "mišljenju kako ništa nije bolje na svijetu od naše kranjske kobasice" oprezno navodi "velike narode, kod kojih je i kuharska umjetnost razvijenija nego kod nas". Vrijeme je, dakle, i za nešto novo, najvjerojatnije nešto s više kuharske umjetnosti, nešto što može stati uz bok velikim narodima s razvijenom kuharskom umjetnošću. Na primjer? Za pečene puževe!

Kranjska kobasica stidljivo, dakle, postaje i simbol proteklog doba i vremena – označitelj koji doživljava puni procvat u razdoblju koje slijedi prvoj Jugoslaviji, u vremenu koje je nadahnuto revolucijom, kad je tradicijama namijenjeno ponajviše da se zaborave (vidi Vodopivec 2006: 425; Gabrič 2005: 900–904).<sup>11</sup> No to je već priča s drugim naslovom (vidi Mlekuž 2014). Kranjska kobasica je počela pripadati većem broju generacija, sudjelovati u više tradicija i baštiniti više ostavština. Nipošto nije nužno da se iz tog zamršenog pripadanja, sudjelovanja, baštinjenja razvije harmoničan, nekonfliktan rezultat.

Na razini značenja započinju se u odnosu prema kranjskoj kobasici, dakle, parafraziramo li Raymonda Williamsa (2005), kristalizirati dvije više ili manje suprotstavljene pozicije: rezidualna, koja je značenja kranjske kobasice crpila iz prethodnih razdoblja te je u razmatranom razdoblju bila posve dominantna (tu je najčešće označitelj za slovenstvo i sve moguće u slovenstvo umočene stvari i gotovo uvijek je vrednovana pozitivno), i nadolazeća, koja joj dodaje nova značenja (ponajprije kao označitelj za prošla vremena, "tradiciju", a vrednovana je mnogo neutralnije ili u većoj mjeri nemotivirano).<sup>12</sup>

<sup>11</sup> Povezivanje s tradicijom, domom i elementima seoskog života iz predindustrijskog doba produkt je modernosti koja realno uništava tradiciju, ali je time u epistemološkom smislu tek stvara (Anttonen 2005: 13).

<sup>12</sup> O razlici između rezidualnog i onog u nastanku Raymond Williams kaže sljedeće: "Pod 'rezidualnim' mislim na to da neka iskustva, značenja i vrednosti koje nije moguće potvrditi ili izraziti pojmovima dominantne kulture, uprkos tome doživljavamo i prakticiramo zbog opstanka – kako kulturnog tako i društvenog – neke prethodne društvene formacije" (Williams 2005: 40). Tomu bih dodao da rezidualna kultura, unatoč uobičajenoj relativnoj odvojenosti od dominantne kulture, u konkretnim aktivnostima može biti u nju inkorporirana. "Kada kažem 'nastajajuća' mislim, prije svega na to da neprestano nastaju nova značenja i vrijednosti, nove prakse, nova označavanja i nova iskustva. Pri čemu se radi o znatno ranijem pokušaju inkorporiranja u suvremenu praksu" (Williams 2005: 41).

## NARODNO KULINARSTVO, NARODNA UMJETNOST I/ILI NARODNA POVIJEST

Kranjskoj kobasici pripadalo je u prvoj Jugoslaviji ne samo vrlo posebno mjesto, nego i – nećemo slagati ako kažemo počasno mjesto u oblikovanju i razvoju slovenske narodne svijesti.<sup>13</sup> Zasolimo li to riječima Benedicta Andersona (2003: 162): *kranjskokobasična* pripadnost slovenskom narodu nosila je "auru sudbonosne određenosti". Zapaprmo li to i sintagmom Raymonda Williamsa (1998): s kranjskom kobasicom reproducirala se i struktura narodnih osjećaja.<sup>14</sup> Kranjska kobasica je bila vrlo važan objekt banalnog nacionalizma i središnji objekt banalnog kulinarskog nacionalizma te kulinarskog šovinizma.

Što se, dakle, događa s kranjskom kobasicom kad zaživi u novoj državi, prvoj Jugoslaviji? Kranjska kobasica jest i ostaje svojevrsan stereotipan, uglavnom neproblematiziran topos. Tekstova koji bi problematizirali njezinu posvećenu, svetu, božansku prirodu u razmatranom razdoblju nema mnogo više od "farmi puževa kod nas". Izgleda da je bogohulno raspravljati o manama, antagonizmima, greškama kranjske kobasice.

To, naravno, ne znači da je kranjska kobasica imuna na promjene, da je izvjestan kondenziran simbol, uvijek upotrebljiv i pri ruci za slične ili čak jednake ciljeve i potrebe. Lopata povijesti u sljedećem će razdoblju snažno udariti i o kobasicu – "kojoj navodno nije potrebno pjevati hvalospjeve" – tako snažno da će hvalospjevi gotovo posve otpasti s njezine blještave fasade. Simbolička, kulturna povijest kranjske kobasice nije statična, nego je kontinuiran proces različitih aproprijacija i neprestano mijenjajućih reprezentacija. Semiotički konzervativizam kranjske kobasice, kojemu smo svjedočili u prvoj Jugoslaviji, poslužio je zapravo kao podloga za semiotički dinamizam "revolucionarnog" razdoblja – bio je teza za revolucionarnu antitezu (vidi Mlekuž 2014).

No, time ne tvrdimo kako je kulturna povijest hrane i prehranjivanja te drugih s hranom povezanih praksi – u svim svojim ulogama i odorama – sluškinja političke povijesti. Politička, vremenska razgraničavanja, često su, s vidika kulturne povijesti hrane i prehranjivanja, kako je majstorski pokazao Massimo Montanari (1998), arbitrarna. Kako smo okusili u ovome tekstu, simbolička uloga i mjesto kranjske kobasice ostali su u veliki mjeri nepromijenjeni i nepokolebljivi i u novoj državi – prvoj Jugoslaviji. Nova država nipošto joj nije okrenula život naglavačke, premda, kao što smo naveli, nije

---

<sup>13</sup> Ta tvrdnja nije olako izrečena, iako nema referencije, odnosno izvora. Knjiga koja će detaljnije prikazati to specifično i časnno mjesto kranjske kobasice u reprodukciji slovenskog narodnog identiteta je u nastajanju.

<sup>14</sup> Za Williamsa je "struktura osjećaja" društveno iskustvo u razvoju, još neshvaćeno i neprepoznato kao društveno, razumljeno kao privatno.

bila sasvim imuna na sva moguća zbivanja i promjene. Kranjska kobasica nije zastarjeli identifikacijski element, već živa, neprestana komunikacija.

Ostaje, naravno, neodgovoreno pitanje kako su čitatelji uopće čitali te tiskane, u slova stisnute kranjske kobasice, odnosno kako i u kojoj mjeri su te "plastične kolektivne reprezentacije" kranjske kobasice mobilizirale čuvstva, ponos, identitet čitatelja? Iz novinskih tekstova ne možemo razabrati što se događa u glavama ljudi – bili to i najvjerniji i najposlušniji čitatelji (usp. Hobsbawm 1997: 18–21, Löfgren 1991). Pa ipak, čini se kako je kranjska kobasica bila nešto što je mirisalo i piscima i čitateljima, godilo je i novinskim perima i čitateljskim naočalima. Na to navode barem tri stvari: a) njezina relativno specifična uloga u novinskim tekstovima, koja je, čini se, često služila tomu da tekst približi čitateljima i učini ga sočnijim, probavljivijim; b) dopisi, pisma čitatelja, u koja često zaluta i "vrhunac naše narodne umjetnosti na polju gastronomije" i c) na kraju krajeva i brojni reklamni oglasi – koje su najvjerojatnije napisali ljudi koji žive od "proizvoda svoga pera" – koji, kao što smo vidjeli, nisu samo prodavali, odnosno pokušavali prodavati kranjsku kobasicu, nego su je i štovali, cijenili, slavili.

Takav redukcionizam na simboličku, kulturnu dimenziju kranjske kobasice, odnosno hrane, možda čak i miriše na nadrealizam, aroganciju, cinizam Marije Antoanete, koja je puku gladnom kruha savjetovala kolače. Ništa, naime, nismo rekli o gospodarskoj, socijalnoj, svakodnevnoj ulozi kranjske kobasice. Povijest prehranjivanja stanovništva u Sloveniji u razmatranom razdoblju bila je za većinu ipak u prvome redu povijest punjenja želudaca. A hrana, prehranjivanje, kuhanje i ostale djelatnosti povezane s hranom nisu samo stvar takozvanih "primarnih potreba", nego i, kao što smo u ovome tekstu nastojali pokazati, stvar komunikacijske performativnosti. Hrana, dakle, puni i želuce i želje, imaginaciju, jezik, identitet, ideje i još toga. Kranjska kobasica Slovence nije punila samo kalorijama, nego i, možda čak ponajprije ponosom. I upravo je ta kalorična povijest punjenja srca i mozgovog ponosom – ponosom kranjske kobasice, vjerojatno ugojila Slovence u narod koji bi inače bio mnogo mršaviji, boležljiviji i slabašniji. Možemo li uopće biti sigurni da bi slovenski narod odrastao bez kranjske kobasice? Vjerojatno bi povijest slovenskog naroda valjalo napisati iznova – na list uprljan mrljama "vrhunca naše narodne umjetnosti na polju gastronomije".

Sa slovenskoga preveo Edo Fičor



## NAVEDENA LITERATURA I IZVORI

- Anderson, Benedict. 2003. *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Anttonen, Pertti J. 2005. *Tradition Through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Helsinki: Finish Literature Society.
- Appadurai, Arjun. 1981. "Gastro-politics in Hindu South Asia". *American Ethnologist* 8: 494–511. [<http://dx.doi.org/10.1525/ae.1981.8.3.02a00050>]
- Ashley, Bob, Joanne Jones Hollows, Steve i Ben Taylor. 2004. *Food and Cultural Studies*. London, New York: Routledge.
- Barthes, Roland. 1997. "Toward a Psychosociology of Contemporary Food Consumption". U *Food and Culture*. Carole Counihan i Penny Van Esterik, ur. London, New York: Routledge.
- Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bogataj, Janez. 2011. *Mojstrovine s kranjsko klobaso – iz Slovenije*. Ljubljana: Rokus Klett.
- Bourdieu, Pierre. 2002a. *Praktični čut, 1*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Bourdieu, Pierre. 2002b. *Praktični čut, 2*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Braudel, Fernand. 1988. *Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII. stoletje. Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče*. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Brinar, Josip. 1923. *Slovenska vadnica za višje razrede osnovnih šol in za meščanske šole. Vaje iz slovnice, pravopisa in spisja za višjo stopnjo*. Celje: Goričar & Leskovšek.
- Brinar, Josip. 1934. *Slovenska vadnica za meščanske šole. Vaje iz slovnice, pravopisa in spisja*. Celje: Franc Leskovšek.
- Burke, Peter. 1978. *Popular Culture in Early Modern Europe*. New York: Harper and Row.
- Counihan, Carole. 2004. *Around the Tuscan Table. Food, Family, and Gender in Twentieth-century Florence*. New York: Routledge.
- Gabaccia, Donna. 1998. *We are What We Eat. Ethnic Food and the Making of Americans*. Cambridge i dr.: Harvard Univesity Press.
- Gabrič, Aleš. 2005. "Kulturnopolitični prelom leta 1945". U *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 900–904.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Firth, Raymond. 1973. *Symbols. Private and Public*. New York: Cornell University Press.
- Hobsbawm, Erich i Terence Ranger. 1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge, New York, New Rochelle: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Erich. 2007. *Nacije in Nacionalizem po letu 1780. Program, mit in resničnost*. Ljubljana: Založba \*cf.
- Ježernik, Božidar. 2008. "Od vzpona nacije do nacionalizacije". U *Slovensko meščanstvo. Od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Jože Dežman, Jože Hudales i Božidar Ježernik, ur. Celovec: Mohorjeva, 17–66.
- Kisban, Eszter. 1989. "From Peasant Dish to National Symbol. An Early Deliberate Symbol". *Ethnologia Europaea* 19: 95–102.

- Laclau, Ernesto. 2000. "Constructing Universality". U *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*. Judith Butler, Ernesto Laclau i Slavoj Žižek, ur. London: Verso, 281-307.
- Lowenthal, David. 1991. "British National Identity and the English Landscape". *Rural History* 2/2: 205-230. [http://dx.doi.org/10.1017/S0956793300002764]
- Löfgren, Orvar. 1989. "The Nationalization of Culture". *Ethnologia Europaea* 19: 5-23.
- Löfgren, Orvar. 1991. "The Nationalization of Culture. Constructing Swedishness". *Studia Ethnologica* 3: 101-116.
- Marx, Karl. 1949. *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte – Osamnaesti brimer Luja Bonaparte*. Beograd: Kultura.
- Miller, Daniel. 1987. *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford, New York: Blackwell.
- Mintz, W. Sidney. 2010. *Sladkost in moč. Mesto sladkorja v moderni zgodovini*. Ljubljana: Založba \*cf.
- Mlekuž, Jernej. 2001. *Burek.si!? Koncepti / recepti*. Beograd: Clio.
- Mlekuž, Jernej. 2013. "'Ostrupljanje s klobaso'. Nekaj ugrizov v klobčič kranjske klobase in narodnega ponosa, zvit v slovenskem časopisju od pomladi narodov do konca prve svetovne vojne". *Zgodovina za vse* 20: 30-41.
- Mlekuž, Jernej. 2014. "'Prelom s staro miselnostjo, da je gost zadovoljen, če dobi kranjsko klobaso in liter vina'. Kontinuiteta in diskontinuiteta pomenov kranjske klobase v socialistični Jugoslaviji". *Etnolog* (u tisku).
- Montanari, Massimo. 1998. *Lakota in izobilje. Zgodovina prehranjevanja v Evropi*. Ljubljana: Založba \*cf.
- Nežmah, Bernard. 2012. *Časopisna zgodovina novinarstva. Na Slovenskem med letoma 1797-1789*. Ljubljana: Študentska založba.
- Niedermüller, Peter. 1989. "National Culture. Symbols and Reality (The Hungarian Case)". *Ethnologia Europaea* 19: 47-56.
- Ohnuki-Tierney, Emiko. 1993. *Rice as Self. Japanese Identities Through Time*. Princeton, N. J: Princeton University Press,.
- Penfold, Steve. 2008. *The Donut. A Canadian History*. Toronto: University of Toronto Press.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2001. *Etnologija i etnomit*. Zagreb: ABS95.
- Rogelj Škafar, Bojana. 2010. *Upodobljene sledi narodne identitete. Zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebena v Slovenskem etnografskem muzeju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Biblija. Stari i novi zavjet*. 1976. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Vodopivec, Peter. 2006. *Od Pohlinove slovnice do samostojen države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Williams, Raymond. 1998. *Navadna kultura. Izbrani spisi*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Studia humanitatis.
- Williams, Raymond. 2005. *Culture and Materialism. Selected Essays*. London: Verso.
- Zevnik, Luka i Peter Stanković. 2010. "Prilagajanja imigrantskih jedilnikov. Transformacije prehranjevalnih vzorcev pri imigrantih iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik v Sloveniji". *Dve domovini / Two Homelands* 30: 79-96.

## Novinski izvori

*Cik-cak*

"Za vse je svet dovolj bogat...". *Cik-cak*, 1. 5. 1939., 3.

### *Domoljub*

"Razno". *Domoljub*, 24. 3. 1937., 14–15.

### *Glas naroda*

Fr. Ž., "Znameniti jubilej". *Glas naroda*, 19. 7. 1923., 4.

### *Jutro*

"Naši kraji in ljudje. S pota". *Jutro*, 22. 4. 1927., 3.

Kosem, Zvonimir. "Izletniki". *Jutro*, 26. 5. 1928., 6.

"Sem in tja po ljubljanskem trgu". *Jutro*, 4. 3. 1928., 10

"Na češkem vzhodu, v Pardubicah". *Jutro*, 5. 11. 1933., 4.

"Po pustu v postu". *Jutro*, 5. 3. 1938., 4.

"Naša najstarejša jed – prosena kaša. V davnini je bila obredna jed, a tudi dandanes je zelo cenjena". *Jutro*, 12. 6. 1943., 6.

### *Slovenec*

"Franehet d'Esperey občuduje Gorenjsko". *Slovenec*, 19. 10. 1928., 2.

"Mož, ki pravi, da mu je 'Slovenija prečitana knjiga'. Za kake tepce ima srbski pisec Drainac nas Slovence". *Slovenec*, 21. 5. 1933., 4.

"Spomini na slovenski bataljon. Ob obletnici premirja na romunskem bojišču". *Slovenec*, 5. 11. 1939., 6.

### *Slovenski narod*

Fr. Ž. "Znameniti jubilej". *Slovenski narod*, 1. 7. 1923., 2.

"Živeli makaroni!" *Slovenski narod*, 21. 12. 1927., 2.

"Bogato založena kuharska razstava". *Slovenski narod*, 2. 3. 1931., 2.

"Praznovanje bivšega deželnega patrona". *Slovenski narod*, 20. 3. 1931., 3

"Ljubezen do domovine". *Slovenski narod*, 23. 2. 1933., 4.

"Izpod sita in rešeta". *Slovenski narod*, 23. 6. 1933., 2

"Izpod sita". *Slovenski narod*, 25. 11. 1933., 2.

"Dnevne vesti". *Slovenski narod*, 10. 9. 1934., 3.

"Od akrobata do farmarja. Edina polžja farma pri nas". *Slovenski narod*, 19. 2. 1945., 3.

## **"THE PINNACLE OF OUR NATIONAL ART IN THE FIELD OF GASTRONOMY": SEMANTIC CONSERVATISM AND CULINARY NATIONALISM SURROUNDING THE CARNIOLAN SAUSAGE DURING THE PERIOD OF THE FIRST YUGOSLAVIA**

### **SUMMARY**

The Carniolan sausage played a significant role in the formation and development of the Slovene national consciousness from the Spring of Nations onward. It was the main Slovene culinary symbol, the Slovenian culinary flag, a dish which filled Slo-

venes not just with calories but with pride. But what happened with this dish which aroused immeasurable national pride and zeal during the period of the first Yugoslavia, a time of political, social and cultural change? As in the Austro-Hungarian period it remained the primary object of culinary nationalism and chauvinism – it was caught up in semantic conservatism to a significant degree. But even staunch, solid, stable national symbols such as the Carniolan sausage are (were) not completely conserved over time – i.e. independently of social, cultural, political, economic and many other changes.

Key words: Carniolan sausage, national identity, national symbols, Slovene newspapers, the First Yugoslavia